

Індивідуальне мистецтво талановитих майстрів Петриківки

Анотація. У статті розкрито особливості індивідуального мистецтва талановитих майстрів села Петриківка (на прикладі робіт майстрів петриківського розпису з фонду Вінницького обласного художнього музею).

Ключові слова: декоративний розпис, петриківський розпис, майстри петриківки, Надія Трохимчук, Галина Іващенко, Іван Скицюк.

Abstract. The article reveals the peculiarities of the individual art of the talented masters of the village of Petrykivka (on the example of the works of masters of Petrykivka painting from the fund of the Vinnytsia Regional Art Museum).

Keywords: decorative painting, Petrikov painting, masters of petrikov, Nadiya Trokhymchuk, Galina Ivashchenko, Ivan Skytsyuk.

Постановка наукової проблеми. Декоративний розпис – яскрава сторінка в історії української культури. Початок цього виду народного мистецтва – в настінному малюванні, поширеному з давніх часів у селах України, особливо на Дніпропетровщині, Поділлі, Буковині. Та розписи – це не тільки звичайна прикраса хати, а й своєрідна символічна мова народного мистецтва, що розкриває світосприйняття селянина, його ставлення до природи, життя. Колір, мотиви орнаменту, їх поєднання, розміщення – усе це в давнину мало символічне значення, було наповнене виразним змістом.

Найбільшого поширення декоративні розписи набули на Дніпропетровщині. Тут, у селі Петриківка, протягом десятиліть сформувалася місцева традиція декоративного малювання. Припускають, що саме в Петриківці в давнину народився настінний розпис.

Стіни в квітах, пічка квітне,
Де цвітіння це привітне?
Знають це старі й малі,
В Петриківці, у селі.
Там бабусі так малюють,
Що художників дивують.
Став відомим на весь світ,
Той квітковий диво цвіт.

Петриківський розпис (назва розпису походить від місця його зародження – села Петриківка, перша згадка про яке датується 1772 р.) завжди відігравав важливу роль у житті українців, адже був не лише прикрасою оселі, а й слугував своєрідним оберегом від усього лихого. Захисну функцію мав також зображений орнамент чи мотив розпису. Найчастіше це були фантастичні птахи, квіти, нерідко зустрічався так званий «вазон» або «дерево життя». На мою думку, петриківський розпис зберігає свою актуальність і донині, набувши сучаснішого вигляду. Петриківський розпис, беручи свій початок із настінного малювання, поступово еволюціонував у оздобленні побутових речей, меблів, дерев'яних виробів.

Петриківський орнамент став художньою візитівкою України. Рослинні петриківські візерунки в різний час використовували для дизайну банківських кредитних карток, в монументальному мистецтві (зокрема в м. Малин створено мурал за петриківськими мотивами), в декорі інтер'єру, в дизайні одягу.

В 2000, 2001, 2013 рр. «Укрпошта» випустила серію марок, а в 2016 р. Національний Банк України – пам'ятну монету номіналом у 5 гривень, присвячені петриківському декоративному мистецтву.

У 2012 р. петриківський розпис внесено до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини, а у 2013-му – до Списку Всесвітньої нематеріальної спадщини ЮНЕСКО. Це візитівка України, розпис вільних людей, які не знали кріпацтва. Це душа українського народу.

Після прийняття незалежності України декоративному розпису, як виду народної творчості, стало приділятися більше уваги. На сьогоднішній день проводяться різноманітні мистецькі заходи, присвячені популяризації цього виду народного мистецтва, з'являються багато шанувальників, як серед професійних художників, так і серед аматорів. Декоративним розписом займаються в школах на уроках образотворчого мистецтва, в художніх школах і студіях.

В мистецькій палітрі України петриківський розпис має свої незрівнянні барви. Чи то складні, як згусток різноманітних переплетінь, чи гранично лаконічні, – ці витвори народних майстрів завжди приваблюють своєю неповторністю і навіть якоюсь таїною... Ажурний, графічно чіткий орнамент, що в минулому розвивався як настінний розпис та декор побутових предметів, нині широко використовується в художній промисловості, книжковій графіці, оформленні тощо. Сучасні технології дозволили використовувати його на найрізноманітніших поверхнях: дерево, скло, кераміка, фарфору, тканина та ін.

Своєрідний орнамент мав давні традиції, свою пластичну мову і техніку. На сьогодні можемо

стверджувати, що в Україні сформувався цілісний гурт майстрів народного розпису, який взяв на себе непросту місію продовження і примноження художніх традицій українського народу. Зокрема, у Петриківці нині діє Центр народного мистецтва «Петриківка», який об'єднує близько 40 відомих майстрів петриківського розпису.

В умовах сьогодення під час війни, петриківський розпис можна використовувати як арт-терапію для дорослих та дітей, що допоможе психологічно підтримати особистість, відволіктися та переключитися. На разі гостро постає питання нашої ідентичності як українців, регенеруючи процеси відновлення та збереження не лише свого життя, а й наших цінностей як матеріальних, духовних, так і культурних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження стали праці вчених, присвячені вивченню декоративного розпису та різним його аспектам. Важливими для запропонованої роботи стали дослідження Г. Врочинської, Я. Головацького, І. Гургули, Р. Дутки, В. Завадського, Р. Захарчук-Чугай, Т. Кари-Васильєвої, О. Козакевич, О. Кольберга, О. Кулинич-Стахурської, О. Кульчицької, К. Матейко, Т. Ніколаєвої, І. Свйонтек, С. Сидорович та О. Никорак, М. Станкевича, Г. Стельмашук, К. Сусак, Н. Стеф'юк, А. Фішера та ін.

Мета статті полягає у розкритті особливостей індивідуального мистецтва талановитих майстрів села Петриківка (на прикладі робіт майстрів петриківського розпису з фонду Вінницького обласного художнього музею).

Виклад основного матеріалу. Самобутній, чарівний і неповторний петриківський розпис став невід'ємною частиною української культури та життя майстрів. Саме цей художній стиль відомий далеко за межами нашої країни, що є чудовим приводом для гордості українців. Розмаїття мальовничих квітів, дивних птахів, що манять своєю красою та барвистими візерунками, – петриківський розпис вміє привернути увагу.

Вважається, що петриківський розпис походить від хатнього стінопису. Вкривати стіни розписом у різні періоди було притаманно для багатьох частин України, причому різні регіони мали свої особливості. Зовнішні стіни хат було прийнято розмальовувати наново кожної весни або двічі на рік. Окрім стін розписом вкривали побутові речі з дерева та інших матеріалів, особливо скрині, зокрема весільні.

Пізніше виникли так звані «мальовки» – розписи на папері, які майстрині могли готувати заздалегідь і прикрашати таким чином внутрішні стіни хат.

Традиційно для орнаментальних композицій використовували біле тло, що дозволяло передати усі технічні особливості розпису.

Професійні майстри «петриківки» здебільшого малюють без попередньо накресленого контуру і не користуються вимірвальними інструментами. Майбутній витвір заздалегідь виношують в уяві і виконують лише після того, як композиція повністю продумана.

Фарби у Петриківці традиційно добували із трав, листя, ягід та квітів, виварюючи їх особливим способом. Червоний колір одержували з вишневого соку, зелений – із пирію та листя пасльону, синій – з квітів проліска. Різні відтінки жовтого давали пелюстки соняшника, лущиння цибулі й кора яблуневих паростків. Фарби розводили на яєчному жовтку й молоці, а закріплювали вишневим клеєм чи буряковим цукром. Значно пізніше з'явилися фабричні барвники, і лише в повоєнний час стали використовувати гуаш та акварель.

Інструменти для розпису мали також природне походження. Палички з паростків дерев, стебел болотних трав, особливо оситнягу й рогази, саморобні пензлики з котячої шерсті та пальці самого майстра – ось небагатий набір художніх знарядь, котрими творили народні умільці велике різноманіття композицій квіткових візерунків.

Щоби створити малюнок у техніці петриківського розпису, майстрам необхідно оволодіти чотирма типами мазків, традиційно званих «гребінець», «зернятко», «горішок» та «перехідний мазок».

«Гребінець» – мазок, який починається з потовщення, зробленого натиском пензля, та завершується тонким вусиком, який виконується легким дотиком кінчика пензля. Покладені разом декілька таких мазків схожі на гребінець.

«Зернятко» – мазок, який наносять, почавши з легкого дотику, до сильного натиску пензлем. Коли мазки «зернятко» покладені з обох боків стебла, кінчиком назовні, зображення нагадує колос. Звідси й назва. Для елементів, пов'язаних з виконанням «зернятка», «кривенького зернятка», тоненьких гілочок, годиться звичайний акварельний пензель з тоненьким гострим кінчиком (коли він зволожений). Але за традицією для виконання цих мазків використовують саморобний пензлик із шерсті kota.

«Горішок» – складається з двох гребінцевих мазків, які зігнуті та поставлені один проти одного. Заповнивши вільне місце мазком «зернятко», отримують форму, схожу на лісовий горіх.

«Перехідний мазок» – накладається одним пензлем, але двома фарбами. При цьому сухий пензель умочують в одну (наприклад, зелену), а потім в іншу (наприклад, жовту) фарбу. На папері залишається слід від жовтої фарби, який плавно переходить у зелений.

У фондах Вінницького обласного художнього музею зберігаються роботи майстрів петриківського розпису Надії Петрівни Трохимчук, Галини Петрівни Іващенко, Івана Степановича Скицюк, Анастасії Филипівни Корсовської.

Характерною особливістю у композиції майстрів є переважання рослинних візерунків

(здебільшого квіткових) і створення передовсім фантастичних, небувалих у природі форм квітів, наприклад, «цибульки» або «кучерявки». Широке застосування в розписі мають мотиви садових (жоржини, айстри, тюльпани, троянди) і лугових (ромашки, волошки) квітів і ягід калини, полуниці та винограду.

Робота «Букет у вазі» Галини Петрівни Іващенко (рис. 1) заворожує глядача буйним цвітінням квітів, різнобарв'ям і багатством кольору. Букет квітів виконаний у звучних контрастних тонах: сині, оранжеві та червоні квіти добре вирають на фоні теплої зелені листя.

Рис. 1. Іващенко Галина Петрівна (НЖ-138) народний живопис.
«Букет у вазі», 1977 р.

Художниця любовно відтворює найхарактерніші риси кожної гілочки, кожної лугової травички, зберігаючи водночас принцип узагальненості й типізації.

Компонування елементів букета симетричне в центрі – більші плями квітів, догори – дрібніші, а по краях букет закінчується бутонами, листям, колосками і травками. Робота майстрині наділена неабияким символічним значенням – це ромашка, яка символізує здоров'я, добробут, ніжність; **троянда** – кохання; мак відображає боротьбу любові та ненависті, життя та смерті; голуб означає щирю любов, відданість.

Нерідко квіти та ягоди поєднано з птахами, іноді використовують зображення тварин і людей, які традиційно мають дещо фантастичний вигляд. Часто в «петриківці» використовується образ жар-птиці – міфічної істоти, що приносить щастя, з фантастичними візерунками по всьому тулубі.

Характерним для петриківського розпису є те, що весь малюнок ніби розгорнутий по площині, має поверхневий вигляд. Орнамент вибудовується навколо одного або кількох стебел, до яких приєднані всі елементи основної частини орнаменту. При цьому лінії стебел і галузок не перетинаються між собою, а багато елементів розпису (квіти, листки, ягоди тощо) мають силуетне зображення. Фігури птахів, звірів, людей мають здебільшого контурне зображення. Тварин малюють у профіль, а квіти – анфас.

Твори Надії Петрівни Трохимчук позбавлені перевантаженості й пістрявості завдяки тонкій композиційній і колористичній організації, гармонії основного і другорядного. Зазвичай головною героїнею в розписі є квітка, але в роботі «Декоративний розпис, 1963 р.» – пара птахів (рис. 2).

Рис. 2. Трохимчук Надія Петрівна (НЖ-132) народний живопис.
Декоративний розпис, 1963 р.

Птахи в петриківському розписі символізують весну, пробудження та відродження до нового життя природи. У роботі мисткині вони мають надзвичайно пишні хвости та гребінці, шию прикрашають червоні комірці, схожі на квіти. Здається, що у роботі присутній легенький подих вітру, який колихає листя та квіти, щебет пташок у гаю, чарівні пісні, що лунають над землею далеко-далеко і тануть у просторі синього неба.

Обрамлює твір квітковий орнамент, виконаний завдяки елементу «простого зернятка». Майстриня вимальовує кожен пелюстинку, кожен стеблинку, найтоншим пензликом «кошачкою» виписує перисті листочки.

Майстри не намагалися передати натуральну схожість кожної квітки чи птаха, а мали на меті втілити красу одного предмета у всіх інших. Бо квітка в уявленні петриківців – це символ пишності природи, її розкішного цвітіння, щедрості плодів. Щоб наголосити на цьому, митці вдавались до фантастичних перебільшень, створюючи власний, петриківський, світ краси. Такими є твори Скицюка Івана Степановича, які дивують декоративністю, віртуозністю, витонченістю малюнка та високою технічною майстерністю. Митець має багату творчу фантазію у виборі мотивів розпису. Цікавим є творчий задум майстра, де цвіт калини подано із стиглими її гронами, які гармонійно доповнені холодною зеленню (рис. 3). Не менш цікавою є символіка рослинних мотивів розпису. Наприклад, **калина** означає дівочу вроду та чистоту, а червоні її грона – то символ вічного кохання, вірності та відданості. На завершення художник вводить яскравими акцентами зображення дрібних комашок.

Рис. 3. Скицюк Іван Степанович (НЖ-172) народний живопис.
Декоративний розпис, 1960 р.

Постійним вчителем народних майстрів була краса: золото стиглих широких ланів пшениці, буяння різноманітних польових і городніх квітів, щедрі дарами поля та сади. Вони до найменших деталей вивчали будову рослини, спостерігали за зміною кольорів квітки протягом дня, за життям природи кожної пори року. Побачене та пережите переносили на малюнки.

Перед майстринею не було заздалегідь намальованого зразка, вона малювала з пам'яті, «з голови», поступово, квітка за квіткою створюючи увесь малюнок. На папері розкидались спочатку головні, «ударні» кольорові плями, а вже потім прорисовували весь малюнок до найдрібніших деталей.

Колір у роботах петриківських майстринь має основне змістове навантаження, через нього передано думки, настрої.

Їх твори – це квіткове багатство землі, і кожна квітка через колір передає яскравий особливий настрій. Фарби на малюнках то полум'яніють полуденним сонцем у жоржинах, то багряним цвітом – у трояндах, то жовтогарячим – в осінньому листі. Кожна квітка наче милується красою життя, радістю, світлом і щастям.

Висновки. Український народний декоративний живопис – це складне багатогранне явище соціальної культури. У цій царині народної творчості талант кожного майстра, і навіть початківця, виявляється самобутньо і неповторно, бо їх об'єднує соковитість і яскравість кольору, вільна, невимушена манера розміщення деталей орнаментів, декоративна площина зображення, а головне – безмежна любов до рідної землі, яка наснажує майстрів на створення образів і символів живої природи.

Петриківський розпис – це суто українське надбання, яке важливо передавати майбутньому поколінню. Тим паче, творчість – це розвиток мислення та фантазії. У петриківському розписі використовується стилізація рослин, птахів, тварин і навіть комах. Сучасна людина в цьому мистецтві знаходить відголосся свого внутрішнього світу, переданого через віки далекими предками. Ця робота дає змогу нащадкам доторкнутися до народних традицій і відповісти на поклик власної душі.

Список використаних джерел:

1. Богун А.М., Лисенко Н.В. Інтер'єр українського житла. *Українське народознавство в дошкільному закладі*. 1994. С. 377-384.
2. Глухенька Н. Петриківка. Юний художник. 1984. № 9. С. 45-47.
3. Глухенька Н. Петриківські декоративні розписи. К.: Мистецтво, 1965. 64 с.
4. Глухенька Н. Петриківські майстри декоративного розпису. К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1959. С. 63.
5. Глухенька Н. Петриківські розписи. К.: Мистецтво, 1973.
6. Донченко О. Народні майстри. К.: Радянська школа, 1982. С. 35-49.
7. Ліщинська Л. Усі барви життя. *Мистецтво та освіта*. 1996. № 2. С. 50-54.
8. Петриківський розпис як відображення світогляду мешканців півдня України. URL: <https://osvitaua.com/2018/04/63741/>
9. Соболева О. Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство XIX – XXI ст. URL: <https://authenticukraine.com.ua/blog/petrikivskij-rozpis>
10. Теліженко О. Символ благословення життя. *Народне мистецтво*. № 3-4. 1999.
11. Фоменко І. Давні рушники і їх символіка. *Народне мистецтво*. № 3-4. 1999.